

O przestrzeni wolności według Aleksandra Dugina

Niniejszy artykuł stanowi próbę ukazania stanowiska, jakie względem kwestii zagadnienia *wolności* prezentuje Aleksander Dugin. To bardzo oszczędne, właściwie szkicowe, zarysowanie tematu niniejszego tekstu wymaga poczynienia konkretnych ustaleń oraz doprecyzowania pojęć. Wydaje się również niezbędna krótka prezentacja sylwetki oraz dorobku twórczego tego myśliciela.

O Duginie i firmowanych przez niego projektach bezspornie napisano już wiele. W Polsce tematykę euroazjanistów¹ oraz neoeuroazjanistów², w poczet których powszechnie jest on zaliczany, podejmowali między innymi tacy badacze jak: Lucjan Suchanek³, Anna Rażny⁴, Hanna Kowalska-Stus⁵, Joachim

¹ Euroazjanizm (*евразийство*) – to, skrótno ujmując, system poglądów rosyjskich myślicieli, oparty na założeniu, iż Rosja stanowi osobną cywilizację. Zob. L. Sykulski, *Geopolityka. Słownik terminologiczny*, Warszawa 2009, s. 26. Do grupy eurazjanistów należeli m.in.: Mikołaj Trubiecki, Piotr Sawicki, Piotr Suwczyński, Mikołaj Aleksiejew, Gienadij Wiernadski, Georgij Florowski czy Lew Karsawin. Początki euroazjanizmu wiązały się z sytuacją polityczną powstałą w Rosji po rewolucji październikowej i emigracją, z własnej woli bądź przymusową, części inteligencji rosyjskiej.

Podkreślić należy, że na gruncie polskich badań nad euroazjanizmem tłumaczenia słowa *евразийство* przybierały różne formy. Pierwszym badaczem, który zajął się owym kierunkiem myśli politycznej, był Marian Zdziechowski – historyk idei i literatury, filolog, filozof, krytyk literacki i publicysta, rektor Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. W 1922 r. Zdziechowski opublikował artykuł na powyższy temat, w którym posłużył się formą *eurazjatyzm*. Inny polski badacz – Marian Uzdowski w jednym ze swoich tekstów (*Eurazjanizm. Nowa idea w rosyjskim ruchu przeciwkomunistycznym*, Warszawa 1928) przyjął formę *eurazjanizm*. O tych koncepcjach pisał m.in. M. Kornat, *Początki studiów sowietologicznych i wschodoznawczych w Polsce (1919–1939): ośrodki, czasopisma, badacze*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2002, t. 2, nr 5 (9). Współcześnie badacze zaproponowali kolejne formy tłumaczenia – Roman Bäcker oraz Iwona Massaka – *eurazjatyzm*, natomiast Lucjan Suchanek, a także Hanna Kowalska-Stus – *euroazjanizm*. Ostatni z wymienionych typów został zastosowany również w niniejszym tekście.

² Za neoeuroazjanizm uznaje się, ogólnie rzecz ujmując, współczesnych kontynuatorów myśli euroazjańskiej.

³ L. Suchanek, *Россия, Европа и Восток в концепции евразийцев*, „Slavia Orientalis”, t. XLIII, nr 1, s. 25–36; *idem*, *Rosja – Europa – Azja. Euroazjaniści, ich poprzednicy i kontynuatorzy* [w:] *Między Europą a Azją. Idea Rosji – Eurazji*, red. S. Grzybowski, Toruń 1998, s. 9–27.

⁴ A. Rażny, *Podstawy geopolityki Aleksandra Dugina: przemiana mesjanizmu religijnego we współczesnej rosyjskiej myśli politycznej* [w:] *Między pamięcią a oczekiwaniem. Dziedzictwo chrześcijańskiego Wschodu i Zachodu*, red. U. Cierniak, J. Grabowski, Częstochowa 2006, s. 207–217; A. Rażny, *Антихристианские аспекты глобализма* [w:] *Chrześcijaństwo a współczesne koncepcje cywilizacji*, red. H. Kowalska-Stus, Kraków 2013, s. 221–233.

⁵ H. Kowalska, *Eurazjanizm a literatura staroruska* [w:] *Literatura rosyjska i jej kulturowe konteksty. Prace Komisji Słowianoznawstwa*, red. R. Łużny, t. 48, Kraków 1990.

Diec⁶, Roman Bäcker⁷, Ryszard Paradowski⁸, Iwona Massaka⁹, Jakub Potulski¹⁰, Piotr Eberhardt¹¹ czy Bartosz Gołąbek¹². Wielość spojrzeń i różnorodność ujęć zarówno zagadnienia samego euroazjanizmu, jak i jego współczesnej wersji, w tym poglądów Aleksandra Dugina, czyni wystarczającym jedynie skrótowe przywołanie informacji dotyczących ruchu euroazjańskiego oraz sylwetki samego myśliciela.

Urodzony w 1962 r. w oficerskiej rodzinie Aleksander Dugin odebrał gruntowne wykształcenie w dziedzinie filozofii, socjologii oraz nauk o polityce¹³. Od wczesnych lat angażował się w działalność organizacyjną. Poszukiwania swojego miejsca sprawiły, że uczestniczył w wielu głośnych inicjatywach – na okres pierestrojki przypadła aktywność w strukturach nacjonalistycznej organizacji Память¹⁴, a w latach dziewięćdziesiątych przystał do projektu tworzonego przez niezwykle barwną postać, kontrowersyjnego pisarza, który powrócił do Rosji z wieloletniej emigracji – Eduarda Limonowa. W Partii Narodowo-Bolszewickiej, bo o niej mowa, Dugin pełnił rolę ideologa, aktywną pracę nad budową struktur organizacji pozostawiając raczej Limonowowi. Jak podaje badacz spuścizny Limonowa – Lucjan Suchanek, relacje między tymi dwoma nietuzinkowymi osobowościami nie należały do łatwych i ostatecznie doprowadziły do rozłamu w samej partii oraz odejścia z niej Dugina, co nastąpiło w 1998 r. To wówczas myśliciel wyraźnie zbliżył się do euroazjanizmu¹⁵.

Lata dziewięćdziesiąte zaowocowały również pierwszymi publikacjami Dugina, by wspomnieć takie pozycje jak: *Drogi Absolutu (Путь Абсолюта)* z 1991 r., *Teoria hiperborejska (Гиперборейская теория)* oraz *Konspirologia (Конспирология)* – obie z 1993 r., powstała rok później *Koncepcyjna Rewolucja czy Misteria Eurazji (Мистериум Евразии)* z 1996 r. Do owego 1996 r., kiedy powstała ważna w jego dorobku praca – *Podstany geopolityki*

⁶ J. Diec, *Cywilizacje bez okien. Teoria Mikołaja Danilewskiego i późniejsze koncepcje monadycznych formacji socjokulturowych*, Kraków 2002.

⁷ Zob. R. Bäcker, *Międzwojenny eurazjatyzm. Od intelektualnej kontrkulturacji do totalitaryzmu?*, Łódź 2000; *idem*, *Rosyjskie myślenie polityczne za czasów prezydenta Putina*, Toruń 2007, s. 194–227.

⁸ Zob. R. Paradowski, *Idea Rosji – Eurazji i naukowy nacjonalizm Lwa Gumilowa. Próba rekonstrukcji ideologii eurazjatyżmu*, Warszawa 1996.

⁹ I. Massaka, *Eurazjatyzm. Z dziejów rosyjskiego misjonizmu*, Wrocław 2001.

¹⁰ J. Potulski, *Współczesne kierunki rosyjskiej myśli geopolitycznej. Między nauką, ideologicznym dyskursem a praktyką*, Gdańsk 2010.

¹¹ Zob. P. Eberhardt, *Rosyjski eurazjatyzm i jego konsekwencje geopolityczne*, „Przegląd Geograficzny” 2005, 77, 2, s. 171–191.

¹² B. Gołąbek, *Lew Gumilow i Aleksander Dugin. O dwóch obliczach eurazjatyżmu w Rosji po 1991 roku*, Kraków 2012.

¹³ Informacje pochodzą z oficjalnej strony Aleksandra Dugina: <http://dugin.ru/bio/> (20.09.2013).

¹⁴ Strona organizacji: <http://rfopamyat.com/rfopamyat/> (1.10.2013).

¹⁵ L. Suchanek, *Książka z za krat. E. Limonow – Moja polityczna biografia* [w:] *Humanistyka slawistyczna dziś. Nowe spojrzenie i stanowiska*, Prace Komisji Kultury Słowian, t. IV, red. L. Suchanek, Kraków 2005, s. 55–70; Zob. również: *idem*, *Parias i Heros. Twórczość Eduarda Limonowa*, Kraków 2001.

(*Основы геополитики*), myśliciel zdołał aktywować stowarzyszenie Arctogaia (Историко-Религиозная Ассоциация Арктогея), przy którym uruchomiono wydawnictwo, jak również czasopismo „Континент”. Wraz z wyjściem wspomnianej książki – *Podstany geopolityki*, którą pierwotnie przeznaczono do użytku wewnętrznego Akademii Sztabu Generalnego, jako podręcznik dla przyszłych politologów i strategów wojskowych, kariera Dugina niewątpliwie nabrała rozędu. Pojawiło się wiele nowych publikacji książkowych, artykułów, wywiadów prasowych. Dugin z powodzeniem zagościł również w przestrzeni wirtualnej – sporo tekstów jego autorstwa umieszczono na stronach internetowych stowarzyszenia Arctogaia bądź z nim powiązanych, na kanale You Tube można także posłuchać nagrań licznych wystąpień myśliciela.

Począwszy od lat dziewięćdziesiątych, wypowiedzi i prace Dugina pozostają przede wszystkim w duchu geopolityki, zwłaszcza zaś schematu należącego do klasycznej myśli geopolitycznej¹⁶. Mowa o spojrzeniu na świat jako na przestrzeń ścierania się dwóch bloków – kontynentalnego oraz morskiego, co zaproponował już brytyjski geograf Halford Mackinder¹⁷:

Общепринятой классификацией положенной в основу геополитического подхода, стала предложенная англичанином Макиндером концепция выделения в качестве двух основополагающих и первичных форм пространства Суши и Моря. [...] Это стало общепринятым местом в геополитике – поскольку границы между Сушей и Морем практически не изменяются в ходе тысячелетий и анализ истории народов и государств в их отношении к морям может быть продлен в далекое прошлое¹⁸.

W niemal poetyckich słowach Dugin nazywa ów podział globalnym lub planetarnym pojedyńkiem, gdzie po jednej stronie staje cywilizacja morska – kiedyś należały do niej chociażby wojujące ze Spartą Ateny czy występująca przeciw Rzymowi Kartagina. W XX w. jest to natomiast świat anglosaski, zwłaszcza zaś Stany Zjednoczone. Po przeciwległej stronie myśliciel usytuował ZSRR – w czasach zimnej wojny, a obecnie Rosję – jako wcielenie jądra potęgi lądowej. Wraz z rozpadem Związku Radzieckiego osłabieniu uległ biegun lądowy, a tym samym, jak twierdzi Dugin, spełniły się przewidywania amerykańskiego geopolityka, doradcy prezydenta Stanów Zjednoczonych Theodore’a Roose-

¹⁶ O dobrej znajomości tekstów klasyków geopolityki świadczy już chociażby zawartość publikacji *Podstany geopolityki*, w której Dugin zajął się omówieniem dorobku takich postaci jak: Friedrich Ratzel, Rudolf Kjellen, Halford Mackinder, Karl Haushofer czy Carl Schmitt. Zob. A. Dugin, *Основы геополитики. Геополитическое будущее России*, Москва 1997, s. 39–79.

¹⁷ Halford Mackinder (1861–1947) – brytyjski geograf i geopolityk, wykładowca Uniwersytetu w Oksfordzie, założyciel London School of Economics. Mackinder stworzył jedną z najsłynniejszych koncepcji geopolitycznych, która, mówiąc skrótowo, opierała się na założeniu o podziale globu na mocarstwa lądowe i morskie oraz o dominacji tych pierwszych. Zob. więcej: L. Sykulski, *Geopolityka. Słownik terminologiczny*, Warszawa 2009, s. 54–55.

¹⁸ A. Дугин, *Геополитика постмодерна. Времена новых империй. Очерки геополитики XXI века*, Санкт-Петербург 2007, s. 376.

velta – Alfreda Thayera Mahana¹⁹, dotyczące niechybnej morskiej supremacji Stanów Zjednoczonych, a tym samym wzrostu znaczenia bloku spod znaku mórz i oceanów.

Oprócz tego właściwie manichejskiego w wymowie obrazu świata, o którym Dugin mówi również w kategorii walki dwóch totalnych projektów – atlantyckiego, za którym stoi wyobrażenie o Ameryce jako jedynym ogólnoswiatowym imperium, oraz euroazjańskiego – w domyśle stowarzyszenia wielu imperiów z punktem ciężkości ześrodkowanym w Rosji, myśliciel przyswoił sobie nie mniej archetypiczny podział. Mowa o Rosji, a właściwie o świecie euroazjańskim jako terytorium budowanym przez krajobraz symbolicznie ujęty w dwie kategorie: lasu oraz stepu. Kolejny już dualizm przestrzenny w myśleniu Dugina ma tym razem oznaczać nie walkę i przeciwieństwo, ale wzajemnie się dopełniające pierwiastki, które tworzą unikatową strukturę żywiolu Łądu. Według tak prezentowanego schematu euroazjański blok kontynentalny stworzyły dwa główne typy narodów – te prowadzące osiadły tryb życia oraz koczownicze. Każdy z nich wytworzył własną skalę wartości, stąd odmienności kulturowe, polityczne, a także religijne.

Podsumowując – większość geopolitycznych idei Dugina oparta została na klasycznym podziale świata na strefę talassokratyczną²⁰, oznaczającą cały blok jednostek z ośrodkiem siły o orientacji morskocentrycznej, i tellurokratyczną²¹, gdzie przeważa siła lądu. W pierwszym odruchu można stwierdzić, że myśl geopolityczna XIX stulecia i przelomu wieków tak mocno wpłynęła na Dugina, iż zaadaptował on również geograficzny determinizm:

Реальное земное пространство не является чисто количественной категорией. Климат, ландшафт, геология местности, водные пути и горные хребты активно участвуют в формировании этнического и, шире, цивилизационного типа. С точки зрения геополитики, цивилизация и ее специфика вообще строго детерминированы географией и с необходимостью подчиняются особым качественным законам²².

Oprócz geografii myśliciel wyszczególnił jednak jeszcze jeden czynnik, mianowicie element kulturowy, który jest swoistym dopełnieniem pierwszego i razem z nim stanowi całość, w konkretny sposób określając charakter jednostek należących do jednego z dwóch bloków: morskiego lub kontynentalnego.

¹⁹ Alfred Thayer Mahan – (1840–1914) amerykański admirał, geopolityk, doradca prezydenta Teodora Roosevelta, wykładowca w Naval War College. Mahan był zdania, że źródeł mocarstwowej potęgi państwa należy szukać w jego zdolności do dominacji gospodarczo-militarnej na morzach i oceanach. Zob. więcej: L. Sykulski, *Геополитика...*, s. 56.

²⁰ Talassokracja – termin używany na określenie światowej dominacji potęg morskich. Zob. więcej: *ibidem*, s. 97.

²¹ Tellurokracja – termin używany na określenie światowej dominacji potęg lądowych. Zob. więcej: *ibidem*.

²² А. Дугин, *Геополитика постмодерна...*, s. 279.

Ogólną definicję tak pierwszego, jak i drugiego przedstawił już w swojej bazowej pracy – *Podstany geopolityki*, w której tymi słowami pisał o talassokracji:

Талассократия, морское могущество представляет собой тип цивилизации, основанной на противоположных [do tellurokracji – K.W.] установках. Этот тип динамичен, подвижен, склонен к техническому развитию. Его приоритеты – кочевничество (особенно мореплавание), торговля, дух индивидуального предпринимательства. Индивидуум как наиболее подвижная часть коллектива возводится в высшую ценность, при этом этические и юридические нормы размываются, становятся относительными и подвижными. Такой тип цивилизации быстро развивается, активно эволюционирует, легко меняет внешние культурные признаки, сохраняя неизменной лишь внутреннюю идентичность общей установки²³.

Zatem, według Dugina, blok morski charakteryzuje nastawienie na zdobywcze techniki i handel, ciągle pozostawanie w ruchu, pełen dynamizm, aktywność zachodzących w nim przemian, łatwość ewolucji symboli kulturowych. Przedstawiciel potęgi wody to człowiek – indywidualium, wyrastający z grupy, wręcz wyizolowany. To atom, który nie buduje żadnej większej struktury. Przeciwnie cechy prezentuje blok kontynentalny, o którym możemy przeczytać, że:

Теллуократия, сухопутное могущество связано с фиксированностью пространства и устойчивостью его качественных ориентаций и характеристик. На цивилизационном уровне это воплощается в оседлости, в консерватизме, в строгих юридических нормативах, которым подчиняются крупные объединения людей – рода, племена, народы, государства, империи. Твердость Суши культурно воплощается в твердости этики и устойчивости социальных традиций. Сухопутным (особенно оседлым) народам чужды индивидуализм, дух предпринимательства. Им свойственны коллективизм и иерархичность²⁴.

Żywiół kontynentalny niesie z sobą przede wszystkim osiadły tryb życia, podlegający konkretnym, raczej niezmiennym normom prawnym i etycznym, twardym wyznacznikom społecznej tradycji. Obcy jest mu duch indywidualizmu, przeciwnie – człowiek tellurokracji żyje w ramach grupy – rodziny, narodu, państwa.

Jak wspomniano wyżej – talassokracja posiada dużą zdolność transformacji i właściwie ciągle jej podlega, co według opinii Dugina nie stanowi zalety, wręcz przeciwnie. Brak stałości zasad doprowadził, jak twierdzi rosyjski geopolityk, do kryzysu cywilizacji anglosaskiej, która w coraz większym stopniu ucieka od jakichkolwiek form tożsamości grupowej. Człowiek bloku morskiego zdystansował się od religii, narodu czy podziałów klasowych. Celem jest osiągnięcie jak największej *wolności*.

²³ А. Дугин, *Основы geopolitiky. Геополитическое будущее России. Мыслить Пространством*, Санкт-Петербург 2000, s. 169.

²⁴ *Ibidem*, s. 279.

W tym miejscu sprecyzujmy, co Dugin ma na myśli, używając w swoich pismach i wypowiedziach owego terminu – czym dla niego jest *wolność* i jak ją rozumie. Otóż rosyjski geopolityk odwołuje się w pierwszej kolejności do jednego z pierwiastków założycielskich bloku morskiego, którym według niego można nazwać myśl liberalną w wydaniu Johna Stuarta Milla. Wychodząc od rozgraniczenia dotyczącego pojęcia wolności na *wolność od* i *wolność do*, Dugin wskazuje na aktualne dla krajów anglosaskich zanurzanie się w *wolności od*, czyli wolności negatywnej. Rosyjski geopolityk asocjuje ten rodzaj *wolności* z odrzuceniem tradycyjnych wartości, takich jak przynależność do rodziny, identyfikacja z konkretnym kręgiem kulturowym (jak np. wyznawana religia), na rzecz bycia indywidualistą, co tłumaczy jako czysty egoizm. Według rosyjskiego myśliciela *wolność od* zakłada również, a może przede wszystkim, postrzeganie świata w kategoriach rynku i gospodarki²⁵.

Pozostając przy takim rozumieniu *wolności*, Dugin stawia diagnozę współczesnej Europie Zachodniej, a nawet szerzej – tej części świata, która przyjęła anglosaski sposób patrzenia na świat i jego obraz życia. Rosyjski geopolityk podkreśla, a czyni to wielokrotnie, że na Zachodzie ma miejsce *krzys wolności*. Stosując takie określenie, mówi przede wszystkim o procesie rugowania wszelkiej tożsamości grupowej. Propagowana jest natomiast *wolność od*: etnosu, narodu, klasy społecznej, religii, a nawet *wolność od* płci. Taki rodzaj *wolności* – nazywany wręcz wyzwoleniem, w opinii Dugina kusi swoją łatwością, mami obietnicą przekraczania granic, a nawet ich znoszenia. W ten sposób *uwalniany* człowiek Zachodu systematycznie porzuca kolejne tożsamościowe punkty oparcia i, jak podkreśla rosyjski geopolityk, jeszcze tylko kilka chwil dzieli go od sytuacji, gdy zostanie z sobą sam na sam. Taką przeszkodą, którą również należy zwalczyć – w imię *uwalniania się* od zbiorowej tożsamości – jest pleć, co według Dugina w dobry sposób oddaje, jakiemu przeobrażeniu uległo pojęcie demokracji we współczesnym świecie zachodnim. Otóż, jak zaznacza rosyjski myśliciel, pod owym hasłem dziś kryje się postrzeganie „większości jako wroga oraz dominująca rola mniejszości, w tym zwłaszcza mniejszości seksualnych”²⁶.

Człowieka kształtowanego przez wyznaczniki teorii liberalnej Dugin określa mianem *homo economicus*, czyli istoty nastawionej przede wszystkim na zysk. Według niego taka postawa charakteryzuje społeczeństwa Zachodu, które pozostają w głębokim kryzysie²⁷.

Wielokrotnie podkreślane przekonanie o kryzysie, w którym znajduje się Zachód, Dugin podziela, idąc za francuskim orientalistą, myślicielem, pisarzem,

²⁵ А. Дугин, *Свобода для*, <http://www.arctogaia.com/public/lgz5.html> (10.01.2014).

²⁶ Wywiad z Aleksandrem Duginem, <http://www.blagogon.ru/digest/443/> (15.01.2014).

²⁷ *Ibidem*.

współtwórcą koncepcji tradycjonalizmu integralnego – René Guénonem²⁸. Przenosząc na rodzimy grunt Guénonowskie idee²⁹, rosyjski geopolityk wiąże je z myślą środowisk wyznawców starego obrzędu. Jak zauważył Bartosz Gołąbek:

Aleksander Dugin na rosyjskim gruncie doszukiwał się tradycyjnego guénonizmu w modelu funkcjonowania środowiska prawosławnych wyznawców starego obrzędu. Właśnie oni, sprzeciwiając się swej współczesności – modernizacji dokonywanej w strukturze prawosławnej obrzędowości i tradycyjnych ksiąg liturgicznych, stanowią archetypowy łącznik Rusi, a następnie Rosji z integralnym tradycjonalizmem³⁰.

Warto podkreślić, idąc za Anną Rażny, że Dugin nie prezentuje podejścia antyeuropejskiego, a raczej wyraża sprzeciw wobec zgody Europy Zachodniej na uczestnictwo i budowę jednobiegunowego świata. Co za tym idzie:

Nade wszystko zaś jest przeciwnikiem cywilizacji, jaka towarzyszy jednobiegunowemu światu, cywilizacji atlantyckiej, którą ukształtowała transatlantycka polityka amerykańskiego supermocarstwa. Jest przeciwnikiem cywilizacji skrajnego indywidualizmu i ateizmu, którym towarzyszą idee bezgranicznej tolerancji, demokracji bez wartości, wolnego rynku, handlu światowego³¹.

Zdaniem Dugina, świat wartości cywilizacji atlantyckiej niesie zagrożenie dla, już i tak wciągniętego w procesy globalizacyjne, obszaru kontynentalnego, w tym również i dla Rosji. Stąd, tak często wysuwany, postulat utworzenia imperium eurazjatyckiego, które przeciwstawiłoby się talassokracji, czyli dominacji żywiołu morskiego.

²⁸ Zob. więcej o René Guénonie i francuskim tradycjonalizmie integralnym: Z. Mikołajko, *Mity tradycjonalizmu integralnego. Julius Evola i kultura religijno-filozoficzna prawicy*, Warszawa 1998.

²⁹ Zagadnienie percepcji i adaptacji myśli zachodniej na grunt rosyjski w wybranych kontekstach omawia: M. Abassy, *Kultura wobec postępu i modernizacji. Rosja i Iran w perspektywie porównawczej*, Kraków 2013.

³⁰ B. Gołąbek, *Lew...*, s. 152.

³¹ A. Rażny, *Podstawy geopolityki...*, s. 212.